

нітних засобах і формах, що також викликає певні дискусії в полі наукових досліджень.

Одним із перших до означеної проблеми звернувся В.М. Горшеньов, який під формою здійснення правозахисної функції держави розумів регламентований правом комплекс особливих процедур, здійснюваних правозахисними органами та уповноваженими особами в межах правозахисної діяльності, спрямований на відновлення порушеного права [2, с. 64]. З таким визначенням важко погодитися хоча б тому, що в ньому порушено логічне правило: форма правозахисної функції визнається через правозахисну діяльність.

В.С. Халюк вважає, що виокремлюються такі форми реалізації правозахисної функції держави: державний захист, судовий захист (як незалежної гілки влади), недержавний захист (адвокатура та правозахисні організації), самозахист [3, с. 177–179].

На думку М.С. Шакар'яна, на рівні законодавства передбачено судову (за участю громадянського суспільства) та адміністративну форми захисту [4, с. 7–8]. Слід констатувати, що вчені не досягли єдності в розумінні форм реалізації правозахисної функції держави. Тому спробуємо надати таке визначення: форми реалізації правозахисної функції держави – це система встановлених взаємоузгоджених правових дій уповноважених державних і недержавних органів, а також уповноважених осіб, спрямованих на попередження (профілактику) та відновлення порушених прав і свобод людини й громадянина.

Проаналізувавши різноманітні думки щодо виділення форм реалізації правозахисної функції, підтримуємо думку В.І. Вишковської, яка виділяє такі форми: 1) локалізаційну (припинення порушень прав людини); 2) ліквідаційну (усунення загроз у процесі реалізації права); 3) правовідновлюючу (відновлення порушених прав людини); 4) штрафну (залучення винних до юридичної відповідальності) [5, с. 17]. Розглянемо їх детальніше.

Локалізаційна форма реалізації правозахисної функції держави (припинення порушень прав людини). У вітчизняній правовій науці виявлено позиції, згідно з якими поняття «захист прав людини» має самостійний зміст. Проте сформульовано ці визначення було набагато раніше, ніж постала сучасна конституційна стратегія будівництва держави, тому в них не враховано роль правозахисних інститутів, які з'явилися нещодавню.

Так, В.Н. Бутилін під захистом розуміє примусовий спосіб здійснення права, що застосовується у встановленому законом порядку компетентними органами з метою відновлення порушеного права [6].

Існує група авторів, які вважають, що в правовій дійсності мають місце два явища з різним змістом: охорона прав і захист прав. Такий підхід видається нам більш точним.

Охорона прав – це сукупність різних взаємопов'язаних заходів, які здійснюються органами державної влади й громадськими об'єднаннями та звертають увагу насамперед на попередження порушень прав людини або усунення перешкод.

Наведене визначення захисту прав людини дозволяє стверджувати, що воно тісно пов'язане з природою самих прав людини, кожне з яких є проявом збереження людиною своїх природних якостей і властивостей. Оскільки захист прав і свобод людини й громадянина – це конституційний обов'язок держави, цілком логічним є його зв'язок із функціями держави, у яких проявляється та роль, яку держава відіграє у вирішенні основних питань суспільного розвитку, у задоволенні різноманітних інтересів населення країни. З урахуванням наявних у юридичній науці позицій непорушність здійснення конституційних правозахисних обов'язків держави, а також підвищення ефективності захисту прав і свобод людини й громадянина обумовлюють оформлення правозахисної функції держави як самостійного напрямку її діяльності.

судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Це право дає можливість відстоювати інтереси не лише конкретного позивача, а й усього суспільства, сприяючи тим самим забезпеченню режиму законності та правопорядку.

Саме правосуддя є найбільш демократичним і справедливим засобом вирішення різних суперечок, а також найефективнішим захисним засобом відновлення порушених прав і свобод особи. Як відомо, в Україні відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» діють суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. Їх практична діяльність є невід'ємним структурним елементом забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Отже, для захисту прав і свобод людини й громадянина можна звернутися до суду. Суд не має права відмовити в розгляді справи з причин невиразності або відсутності певної правової норми. В Україні лише судам належить вирішальна роль у затвердженні пріоритету прав і свобод особи, їх захисті та відновленні. Необхідною умовою ефективності судового захисту прав і свобод людини є незалежність судів від виконавчої й законодавчої влади. Рішення судів не можуть скасовуватися жодним іншим органом державної влади. Судовий захист – необхідна й ефективна гарантія реальності прав, свобод та обов'язків людини й громадянина.

Охорона державою прав людини забезпечується за допомогою інституту омбудсманів (народних захисників). В Україні відповідно до Конституції України парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини здійснюють Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та його представники на місцях. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини є інститутом позасудового захисту прав і свобод людини.

Коло повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини поширюється на всі випадки порушень громадянських прав і свобод органами виконавчої влади. Він може зажадати порушення адміністративного провадження щодо державних службовців, які порушили конституційні права й свободи громадян, також має право перевіряти дотримання цих прав в установах пенітенціарної системи (тюрми, колонії тощо), в армії, установах Міністерства внутрішніх справ України.

Дійсне «середовище проживання» для прав людини є можливим за демократії, існування демократичної правової держави. Демократія, правова держава та права людини є невіддільними одне від одного. Правова держава – гарантія реальності прав людини в аспекті її захисту від порушень із боку апарату влади, а права людини – головна умова й ознака демократії, гуманістичний, людський вимір правової державності. Через реалізацію, охорону й захист прав людини, через демократію пролягає шлях до реальної інтеграції України до європейського та світового співтовариства.

Штрафна форма реалізації правозахисної функції держави (притягнення винних до юридичної відповідальності). Юридична відповідальність – це насамперед примус. Відомо, що примусовий вплив існує в будь-якому людському суспільстві. Однак юридична відповідальність – не примус «взагалі», а державний примус. Його особливістю є те, що воно здійснюється від імені держави державними органами. Інша особливість цього примусу – його правовий характер, унаслідок чого воно виступає також правовим примусом. Правовий характер державного примусу полягає в тому, що він реалізується лише компетентними органами, у визначених законом формах і на законних підставах.

Юридична відповідальність – це не єдина міра державного примусу, оскільки державна примусовість є об'єктивною властивістю права. Державний

примус переслідує різні цілі в процесі правового регулювання.

На нашу думку, доречно виділити саме кримінальну відповідальність, яка є складовою частиною юридичної відповідальності, що встановлюється державою, накладається судом на осіб, винних у вчиненні злочину, та полягає в обмеженні прав і свобод засудженого.

Підставою накладення кримінальної відповідальності є наявність у діях особи складу злочину. Однією з форм кримінальної відповідальності є кримінальне покарання у вигляді громадських робіт, виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі.

Розглядаючи правозахисну функцію як невід'ємний елемент державності, В.С. Кудря вважає, що це виражається не лише в створенні та ефективному функціонуванні інститутів конституційної юстиції, а й в активній правозахисній практиці судів загальної юрисдикції, а також міжнародних судових органів [7, с. 3].

Правозахисну практику судів загальної юрисдикції характеризують певні дані. Зокрема, у 2012 р. в судах було виправдано 0,8% підсудних, причому останні десять років цей показник залишається незмінним. Насправді ця цифра є ще меншою (0,5%), оскільки кількість осіб, щодо яких виправдувальні вирокі скасовано судами вищої інстанції, складає в середньому 33,3%. Причому на період так званих «сталінських» репресій припадає найбільша кількість виправдувальних вироків (у 1938 р. – 13,4%).

Сьогодні виправдувальний вирок у суді розглядається як надзвичайна подія. Його винесенню передують узгодження на найвищому рівні. Виходить, що в минулому правозахисна практика судів була ефективнішою, а самі суди – набагато самостійнішими? На наше переконання, демократична держава, як і «соціальна держава», політика якої

спрямовується на «створення умов, що забезпечують гідне життя й вільний розвиток людини», переживають достатньо тривалий період становлення й розвитку, обтяжений процвітанням корупції та чиновницького свавілля.

Звернемо увагу також на необхідність забезпечення реалізації органами прокуратури правоохоронної функції у сфері захисту прав дітей. Саме в цій сфері здійснюється охорона й захист прав, свобод і законних інтересів особи, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань, охорона громадського порядку й протидія злочинності, охорона державного кордону, розробка та реалізація державної міграційної політики. З огляду на зростання кількості загроз внутрішній безпеці держави та криміналізацію суспільства особливу увагу слід звернути на необхідність посилення ефективності реалізації органами прокуратури України правоохоронної функції держави.

На органи прокуратури покладається обов'язок щодо захисту в межах своєї компетенції прав і свобод громадян, на чому ми наголошували під час виділення певних форм реалізації правоохоронної функції, зокрема локалізаційної, що слугує засобом припинення порушення прав людини. Під час такої діяльності органи прокуратури повинні приділяти більше уваги забезпеченню рівності громадян перед законом, незважаючи на їх національне чи соціальне походження, мову, освіту, ставлення до релігії, політичні переконання, службовий чи майновий стан тощо [8, ст. 793]. У разі виявлення будь-яких порушень вимог національного законодавства працівники органів прокуратури мають в обов'язковому порядку своєчасно вживати дієвих заходів щодо усунення виявлених порушень закону, відновлення порушених прав та притягнення у встановленому законом порядку до відповідальності осіб, які допустили ці порушення. У цьому виділяємо ліквідаційну, правовідновлюючу та штрафну форми реалізації правозахисної функції на сьогодні.

Здійснення органами прокуратури

контролю за своєчасною й належною реалізацією наведених вище заходів сприятиме активізації правозахисної діяльності у сфері попередження правопорушень, злочинів, бездоглядності та шкідливих звичок серед дітей, охоплення їх змістовним дозвіллям, тобто забезпеченню належної реалізації органами прокуратури правоохоронної функції держави у сфері захисту прав дітей.

Необхідність забезпечення й захисту прав у житті людини виникає постійно. Юридичне забезпечення прав і свобод особи починається з їх визнання державою та регламентації в законодавстві. Визначальним у цьому є характер регламентації, у тому числі імплементація міжнародних актів про права людини, а також соціально-юридичний сенс, що надається. Україна, як відомо, приєдналася до найважливіших міжнародно-правових документів про права людини, визнала їх пріоритет. Крім того, основні права й свободи людини та громадянина закріплюються на конституційному рівні як найголовніші, такі, що діють безпосередньо. Це надає їм вищої юридичної сили щодо правотворчої, правоохоронної діяльності всіх державних органів і посадовців. Основні процедури захисту прав людини також нормативно закріплюються на найвищому рівні національної системи законодавства та в межах міжнародного права.

Проте І.В. Ростовщиков справедливо відмічає: «Неможливо юридично оформити все різноманіття явищ громадського життя, які впливають на реалізацію суб'єктивних прав, її результативність» [10, с. 17].

Отже, процес реалізації наведених форм правозахисної функції держави характеризує сутність, соціальне призначення та роль держави в суспільстві. У соціальних, демократичних і правових державах ця функція втілює загальнолюдські, гуманістичні форми, тобто такі, що відповідають демократичним стандартам і національним інтересам. Особливістю розвитку сучасної держави в глобалізаційних процесах є те, що вона повинна тісно взаємодіяти

з громадянським суспільством. Ефективна співпраця державних органів із політичними партіями, громадськими об'єднаннями, профспілками дозволяє консолідувати суспільство, активізувати сили нації щодо вирішення соціальних проблем, контролювати діяльність державного апарату.

Пізнання суті правозахисної діяльності держави ґрунтується на пріоритеті людських цілей і цінностей, має бути однією з характерних ознак державної діяльності в умовах модернізації. Формування демократичної, соціальної, правової держави, у якій людина, її права й свободи є найвищою цінністю, не можливе без проведення активної та цілеспрямованої правозахисної політики. Правозахисній функції належить одне з провідних місць у системі функцій держави. На сьогодні в науковій літературі висловлюється безліч думок щодо визначення правозахисної функції держави, а також щодо форм її здійснення, що ускладнює практичну реалізацію означеної функції. Якісне визначення форм реалізації правозахисної функції сприятиме її подальшому вдосконаленню в контексті реальної реалізації цієї функції. Розглянута функція та форми її реалізації нерозривно пов'язані з усіма функціями держави, які створюють умови для досягнення успіхів у соціальній сфері. Крім того, позитивні результати у сфері захисту людини сприяють ефективному здійсненню політичної, економічної та інших функцій держави.

Ключові слова: функції держави, правозахисна функція держави, форми реалізації правозахисної функції держави, види форм реалізації правозахисної функції держави.

У статті здійснено дослідження правозахисної функції сучасної держави. Систематизовано погляди науковців на проблему встановлення поняття, змісту, форм реалізації правозахисної функції держави. Наведено проблему визначення форм реалізації правозахисної функції держави. Проаналізовано види форм реалізації

лізації правозахисної функції держави. Визначено, що форми реалізації правозахисної функції держави – це система встановлених взаємоузгоджених правових дій уповноважених державних і недержавних органів, а також уповноважених осіб, спрямованих на попередження (профілактику) та відновлення порушених прав і свобод людини й громадянина.

В статтє осуществлено исследование правозащитной функции современного государства. Систематизированы взгляды ученых на проблему установления понятия, содержания, форм реализации правозащитной функции государства. Представлена проблема определения форм реализации правозащитной функции государства. Проанализированы виды форм реализации правозащитной функции государства. Определено, что формы реализации правозащитной функции государства – это система установленных взаимосогласованных правовых действий уполномоченных государственных и негосударственных органов, а также уполномоченных лиц, направленных на предупреждение (профилактику) и восстановление нарушенных прав и свобод человека и гражданина.

In article realized study of human rights function of the modern. Views of scientists about problems of establishment of concept, the contents, forms of realization of human rights function of the state are systematized. The problem of definition of forms of realization of human rights function of the state is presented. Types of forms of realization of human rights function of the state are analyzed. It is defined forms of realization of human rights function of the state is a system of the established, agreed legal actions, authorized government and non-state bodies, and also the authorized officers directed on the prevention (prevention) and restoration of the violated rights and freedoms of the person and citizen.

Література

1. Аракелян М.Р. Нова парадигма правозахисної функції сучасної демократичної держави / М.Р. Аракелян // *Право України*. – 2012. – № 11–12. – С. 252–258.
2. Горшенев В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В.М. Горшенев. – М. : Юрист, 1972. – 258 с.
3. Халюк С.О. Конституційна система захисту прав людини та громадянина в Україні / С.О. Халюк // *Конституційна реформа в Україні: досвід, проблеми, перспективи : матер. круглого столу (м. Київ, 25 червня 2013 р.)*. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. – 188 с.
4. Шакарян М.С. Соотношение судебной формы с другими формами защиты субъективных прав граждан / М.С. Шакарян // *Актуальные проблемы защиты субъективных прав граждан и организаций : сб. науч. трудов / под ред. М.С. Шакаряна*. – М., 1995. – С. 7–17.
5. Вишковська В.І. Правозахисна функція держави: сутність та механізм здійснення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В.І. Вишковська ; Нац. академія внутр. справ України МВС України. – К., 2014. – 20 с.
6. Бутилин В.Н. Институт государственно-правовой охраны конституционных прав и свобод / В.Н. Бутилин // *Журнал российского права*. – 2001. – № 12. – С. 4–7.
7. Кудря В.С. Функции правового государства, находящегося в становлении (на примере Российской Федерации) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / В.С. Кудря ; Московский гос. индустриальный ун-т. – М., 2005 – 190 с.
8. Про прокуратуру : Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1789 // *Відомості Верховної Ради України*. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
9. Ардашкин В.Д. К теории правоохранительного механизма / В.Д. Ардашкин // *Правоведение*. – 1988. – № 1. – С. 11–16.
10. Ростовицков И.В. Реализация прав личности и деятельность органов внутренних дел / И.В. Ростовицков. – Волгоград : Волгоградский юрид. ин-т МВД РФ, 1996. – 100 с.

